

Kärsimyksen todellisuus

Sami Pihlström

Helsingin yliopisto, teologinen
tiedekunta

sami.pihlstrom@helsinki.fi

Johdanto: kontingenssi

- Filosofian voidaan odottaa osallistuvan ihmiselämään kuuluvan haavoittuvuuden, epävarmuuden ja rajallisuuden ymmärtämiseen yksilöeettisellä ja yhteiskunnallis-poliittisella tasolla.
- Tätä haastetta voidaan kutsua elämän **kontingenssin** eli arvaamattomuuden, satunnaisuuden ja hallitsemattomuuden tunnistamisen ja tunnustamisen haasteeksi.
 - Inhimillinen elämä – sen enempää yksilön kuin yhteisönkään – ei ole täydellisesti hallittavissa: siihen kuuluu epäonnistumisia, vastoinkäymisiä, kärsimyksiä ja lopulta kuolema.
 - Filosofisen tarkastelun keinoin voidaan paitsi pyrkiä aiempaa syvemmin ymmärtämään kontingenssia myös edistämään kykyä elää sen kanssa. Erityisen relevanttia etiikassa ja uskonnonfilosofiassa.

Johdanto (2): käsite-erotteluja

- Yritys **ymmärtää** kärsimyksen (ja pahuuden) luonnetta.
- Ymmärtäminen ei ole hyväksymistä: pahuuttakin on pakko yrittää ymmärtää.
- Tärkeitä erotteluja/jännitteitä:
 - **luonnollinen vs. moraalinen** paha (Lissabon vs. Auschwitz), ei-intentionaalisesti vs. intentionaalisesti aiheutettu kärsimys;
 - **uskonnolliset vs. ei-uskonnolliset** lähestymistavat (pahan ongelma teologiassa/uskonnonfilosofiassa vs. pahuuskeskustelu etiikassa ja yhteiskuntafilosofiassa);
 - **teodikea-ajattelu** vs. sen vastakohta, ”**anti-teodikea**” (kärsimyksen oikeuttaminen, ”selittäminen pois” tms.?).

Johdanto (2)

- **Teodikea vs. anti-teodikea** -vastakkainasettelu on perustavampi kuin kärsimystä koskevan keskustelun tavanomaisemmat vastakkainasettelut (esim. uskonnollinen vs. ei-uskonnollinen).
- Filosofinen tarkastelutapa: ymmärrettävyyden ehdot, kielen rajat.
 - Miten (millaisella kielellä, millaisessa diskurssissa) pahuudesta ja kärsimyksestä voidaan ja pitäisi puhua?
 - Mikä on pahuuden käsitteen rooli moraalisessa kielenkäytössämme?
 - Vrt. Kant: radikaali paha (*radix*, juuri): ihmiseen ”juurtunut” taipumus valita moraalilain vastaisia toimintaperiaatteita.

Teodikea

- Teodikean tarkoituksena on oikeuttaa Jumalan toimet ihmiselle ("justifying God's ways to man").
 - Teodikealla tarkoitetaan perinteisesti yritystä ratkaista teologinen ja uskonnonfilosofinen **pahan ongelma** eli kysymys siitä, kuinka maailmassa voi olla (tarkoituksetonta, tarpeetonta) paha (tai yleisemmin kärsimystä), jos on olemassa kaikkivaltias, kaikkietävä ja täydellisen hyvä Jumala.
- **Teistien** mukaan teodikea on löydettävissä; **ateistien** mukaan pahuuden ja (tarkoituksettoman) kärsimyksen olemassaolo on evidenssiä Jumalan olemassaoloa vastaan (mutta teodikea säilyy ateismin näkökulmasta teismille asetettavana vaatimuksena).
 - Molemmat jakavat "teodisismia": teismien pitäisi onnistua tuottamaan teodikea.
- **Sekulaari teodikea**: maailmanhenki, historian suuri kertomus/tarkoitus tms. (esim. Hegel, Marx); "tarkoitus pyhittää keinot" (eli oikeuttaa sivutuotteena syntyvän kärsimyksen).

Teodikeat ja anti-teodikeat

	teodikea	anti-teodikea
uskonnollinen/teologinen	G.W. Leibniz, R. Swinburne (rationalistinen ja evidentialistinen uskonnonfilosofia), A. Plantinga, P. van Inwagen ("kristillinen filosofia")	F. Dostojevski, D.Z. Phillips (wittgensteinilainen uskonnonfilosofia), H. Jonas, E. Levinas ym. ("juutalainen post-holokausti-anti-teodikea")
ei-uskonnollinen/ ei-teologinen	G.W.F. Hegel, K. Marx (hegeliläisyys, marxismi, yleisemmin teleologiset historiakäsitykset)	?

Antiteodikea

- Taulukon kysymysmerkki osoittaa haasteen: on kehitettävä **yleinen, ei-uskonnollinen** (ei teologisiin oletuksiin tai uskonnollisiin traditioihin sidottu) **anti-teodikea-ajattelun muoto**.
- Kärsimyksen/pahuuden ”selittäminen pois” (oikeuttaminen) osana mitä tahansa ”kertomusta” (uskonnollista tai ei-uskonnollista) on eettisesti sietämätöntä eikä tee oikeutta pahuuden uhreille.
 - Premissi – ei voida perustella tässä, mutta perusteltavissa esim. Toisen eettisen kohtaamisen velvoitteen pohjalta (vrt. Levinas).
 - **Recognition/acknowledgment**: tunnustaminen, huomioiminen.
 - On osattava kunnioittaa sekä pahuuden käsitteen (uskonnollisista diskursseista periytyvää) syvyyttä että tarvetta olla mystifioimatta pahuutta ja kärsimystä.
 - Kärsimys **ei** (ainakaan välttämättä) jalosta, opeta, kasvata...
 - Kärsimys tuottaa usein vain lisää pahuutta ja kärsimystä.
 - **Tarkoituksettoman/merkityksettömän kärsimyksen** kokemus on erityisen tärkeää tunnustaa.

Antiteodikea (2)

- Kontingenssin problematiikkaa tulee siis antiteodikean hengessä tarkastella **kärsimyksen ja pahuuden todellisuuden tunnustamisen** kautta.
 - Tällä voidaan tarkoittaa pyrkimystä ”ottaa vakavasti” se, että kärsimys ja pahuus ovat ihmiselämän todellisia ilmiöitä. Niitä ei tule siivota pois näkyvistä, eikä ole eettisesti asianmukaista väittää, että ne jossakin mielessä olisivat ”vähemmän todellisia” kuin kukoistus, onnellisuus ja/tai hyvyys.
 - Päinvastoin: vain kärsimyksen ja pahuuden todellisuuden tunnustamisen taustaa vasten positiivisella tavalla arvokkaat asiat pääsevät kirkkaasti näkyviin.
- Tietoisuus pahan olemassaolosta muuttaa suhtautumistamme maailmaan kokonaisuutena; kaikki asiat – ja myös kaikki filosofian kysymykset – asettuvat eri valoon, kun kärsimyksen todellisuutta ei kielletä.
 - En väitä, että näihin teemoihin liittyvät kysymykset olisivat yksiselitteisesti muotoiltavia ongelmia, jotka filosofisessa tutkimuksessa voitaisiin ”ratkaista”.
 - Pikemminkin on vaarallista suhtautua niihin instrumentalistisella tai teknokraattisella tavalla.

Pahuus ja ymmärtäminen

- Pahuuden **käsittämättömyys, tutkimattomuus** (intractability; vrt. Richard Bernstein, *Radical Evil*, 2002) vs. pahuuden **banaalius**: esim. natsien pahuudessa ei ole kyse ”saatanallisesta suuruudesta” tai ”majesteettisuudesta” vaan (ainakin usein) banaalista ajattelemattomuudesta (vrt. Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, 1963).
- Pahuuden toteaminen banaaliksi on sen käsittämistä ja kuvaamista tietyllä tavalla, ei pahan selittämistä pois tai väittämistä ei-pahaksi.
 - Banaali paha (sen enempää kuin mikään muukaan pahuuskäsite) ei silti ole pahuuden olemus: pahuuden monimuotoisuus on osa sen ”tutkimattomuutta”.
 - Samoin kärsimys on usein banaalia – ja monimuotoista.

Pahuus ja ymmärtäminen (2)

- Miten tehdä oikeutta sekä (kvasiuskonnolliselle, teologiasta periytyvälle) ajatukselle pahuudesta ja/tai tarkoituksettomasta kärsimyksestä syvänä, tutkimattomana, käsittämättömänä – jopa haasteena maailman ja elämän käsitettävyydelle yleensä (vrt. Susan Neiman, *Evil in Modern Thought*, 2002) – että ajatukselle banaalista pahasta ja tähän liittyvälle vaatimukselle, ettei pahuutta tule sen enempää uskonnollisesti kuin ei-uskonnollisestikaan mystifioida?
- Vrt. esim. *Jobin kirja*: auttaako ymmärtämään kärsimystä? Job **ei** saa selitystä kärsimyksilleen.
 - I. Kant, ”teodikeaessee” (1791): Jobin keskeinen hyve vilpittömyys (*Aufrichtigkeit, sincerity*) vs. Jobin ”ystävien” vilpilliset, teeskentelevät teodikea-argumentit.
 - Vilpittömyys paljon tärkeämpi hyve kuin Jobille perinteisesti attribuoitu ”kärsivällisyys”. (Job kapinoi Jumalaa vastaan.)
 - Vrt. S. Kivistö & S. Pihlström, ”Kantian Anti-theodicy and Job’s Sincerity”, *Philosophy and Literature*, ilmestyy.

Pahuus ja ymmärtäminen (3)

- Pahuus ja kärsimys ovat toisaalta usein ymmärrettävissä: tiedämme ja ymmärrämme paljon esim. holokaustista (mm. historiallisesta ja sosiaalipsykologisesta näkökulmasta), eikä holokaustin historiallista ainutkertaisuutta ja käsittämättömyyttä ole – mystifioiden – perusteltua korostaa (vrt. Antero Holmila, *Holokausti*, 2010).
- Pahuus ei toisaalta ole maailman ilmiöitä (tapahtumia, tekoja, ihmisiä) tieteellisesti selittävä käsite.
 - Miksi N.N. teki teon X? Koska hän on paha. (Pseudoselitys!)
 - Philip Cole, *The Myth of Evil* (2006): parasta luopua koko käsitteestä. (Näin pitkälle ei ole syytä mennä, vaikka pahuuden käsite ei olekaan selittävä.)

Pahuus ja ymmärtäminen (4)

- Pahuuden ja kärsimyksen käsitteitä tarvitaan **kuvaamaan** ja **tulkitsemaan** (ei selittämään) joitakin tapahtumia, tekoja, kokemuksia ja ihmisiä tietyissä konteksteissa, tietynlaisina.
- Vain tällä tavoin kuvattuina nämä asiat/ilmiöt voivat olla oikein (myös eettisesti asianmukaisella tavalla) **ymmärrettävissä**.
- Ei selittäminen vs. ymmärtäminen -vastakkainasettelua: kun esim. jokin teko on ymmärretty (kuvattu, tulkittu) pahaksi, se voidaan usein myös selittää (intentionaalisesti tai kausaalisesti).
 - Selityksiä: Eichmannin urapyrkimykset ja antisemitismi; sarjamurhaajan patologinen tila tms.
 - Selitykset edellyttävät tietynlaista (esi)ymmärrystä.

Haaste

- Pahuuden ja kärsimyksen asettama haaste ei ole selittämiseen tai ymmärtämiseen liittyvä – ei ainakaan ensisijaisesti tiedollinen tai tieteellinen – vaan **eksistentiaalinen**: kyse on maailman ja siinä olemisen (elämän) merkityksestä.
- Vaikka ymmärrämme tiettyjä ihmisiä ja tekoja pahoina tai ymmärrämme, miksi kärsimystä esiintyy, maailma, jossa näitä tällä tavoin ymmärrettäviä ilmiöitä esiintyy, voi olla kokonaisuudessaan (eksistentiaalisesti, eettisesti, teologisesti) käsittämätön.
 - Vrt. Dostojevski, Neiman.
 - Pahuuden ja kärsimyksen käsittämättömyys ei ole yksittäisten tekojen tai ihmisten käsittämättömyyttä vaan maailman (elämän) yleistä käsittämättömyyttä (eksistentiaalisesti: **absurdi**).
 - Jos maailmassa on (esim. holokaustin kaltaista) pahuutta ja kärsimystä, onko millään tietämällämme tai ymmärtämällämme asialla meille lopulta mitään merkitystä?

Antiteodikea jälleen

- Tämän eksistentiaalisen haasteen korostaminen kytkee pahuuden ja kärsimyksen ymmärtämisen problematiikan anti-teodikea-ajatteluun (ja irrottaa sen teodikeoista): teodikeoiden pyrkimyksenä on tehdä maailma (ja/tai Jumala) käsitettäväksi, mutta juuri tämän maailman yleisen käsitettävyyden pahuus ja tarkoitukseton kärsimys haastavat.
- Voimme kunnioittaa pahuuden uhreja vain luopumalla teodikeoista ja hyväksymällä käsittämättömyyden.
- Vrt. Wittgenstein: hyvä/paha eivät ole maailmassa vaan (metafyysisen) subjektin piirteitä (*Muistikirjoja* 1914-16).
 - Maailman käsittämättömyys/mielettömyys subjektin omassa itsessään (elämässään) kohtaamaa käsittämättömyyttä.

Lopuksi:

antiteodikea-ajattelun kantilaisuus

- Tutkimuskohde: teodikeakritiikkien kehitys Immanuel Kantin (1724-1804) jälkeisessä ja erityisesti 1900-luvun filosofiassa...
 - Kantin ”teodikeaessee” (1791): teodikeat mahdottomia kriittisen filosofian lähtökohdista.
 - **”Kantilaisia” antiteodikeoita:**
 - Juutalainen holokaustin jälkeinen antiteodikea-ajattelu (esim. Hans Jonas, Emmanuel Levinas, Richard Bernstein).
 - Wittgensteinilainen antiteodikea (esim. D.Z. Phillips).
 - Pragmatistinen antiteodikea (esim. William James).
- Kaikki teodikeat ovat eettisesti ongelmallisia, koska ne eivät tunnista ja tunnusta kärsimyksen todellisuutta eivätkä suhtaudu vakavasti pahuuden uhrin näkökulmaan.
- Antiteodikea-ajattelua tarvitaan laajalti; sen merkitys ei rajoitu uskonnonfilosofian ja teologian yhteydessä esiintyviin pahan ongelman systemaattisiin tarkasteluihin vaan laajempiin yhteiskunnallisiin teemoihin, mm. pakonomaiseen positiivisuuteen.
 - ”Suomi nousuun?” Ei kukoistushumpuukilla vaan tunnistamalla kärsimys.